NATALIA COSTIUC

Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chişinău)

PEDAGOGIA SOCIALĂ A LUI IOAN SLAVICI

Ioan Slavici n-a fost niciodată un scriitor „en vogue" precum Vlahuţă, Delavrancea sau Duiliu Zamfirescu, n-a fost apreciat prin cuvinte elogioase la cenaclurile literare ca Alexandru Macedonski sau George Coşbuc, n-a fost onorat cu distinse premii naţionale sau academice, dar în toată viaţa sa a fost un om cu funcţii importante: dascăl, scriitor, gazetar, dedicându-se cauzei nobile de cultivare şi educare a poporului. În această postură el a pornit de la inepuizabila creaţie populară pe care a iubit-o şi a valorificat-o multilateral. Slavici nu a dorit ca lucrările sale să abordeze o tematică politică şi să stârnească o polemică arzătoare precum a făcut-o Stere. Cel ce l-a îndrumat pe această cale a fost Titu Maiorescu, cel care a văzut în persoana lui Slavici o inteligenţă deosebită şi un spirit profund emotiv.

Viaţa lui Ioan Slavici şi relaţiile sale cu „lumea prin care am trecut" sunt relatate de el însuşi prin prisma unui „homo ethicus", identificat cu „omul adevărat". Împlinirile şi neîmplinirile individului sunt, în viziunea lui, împliniri şi neîmpliniri morale. El este obligat să urmeze imperativul kantian: să facă ceea ce considera el însuşi că este bine, adevărat şi frumos şi ceea ce e în natura lucrurilor. Slavici-pedagogul este preocupat îndeosebi de categoriile estetice şi de regulile de comportament „care se stabilesc prin convenţiune şi pe care le învăţăm din deprindere ori, mai anevoie, din cărţi făcute anume pentru aceasta" [1, p.187].

După ce se ocupă de probleme generale de pedagogie în mai multe studii scrise pentru „Speranţa", revistă a Societăţii de lectură a studenţilor teologi de la Institutul teologic-pedagogic din Arad („foaie literară-bisericească") şi pentru „Lumina", revistă oficială a eparhiei române arădene („foaie bisericească scolastică, literară şi economică"), Ioan Slavici publică un şir de articole în „Tribuna" (din mai 1884), „Academia ortodoxă", „Minerva", „Telegraful român", „Şezătoarea satului" şi altele, care constituie un adevărat tratat de pedagogie socială, o *minima moralia* menită să îndrumeze individul în cadrul comunităţii naţionale, deoarece chiar dacă „moralitatea capătă un caracter mai puţin rigid, făcând, de exemplu, ca propriile-i norme să derive din propria iniţiativă, prin aceasta nu înseamnă că slăbeşte acea transcendenţă, care prezidează cutezătorul plan, pentru fiecare, de a căuta şi a-şi găsi propria vocaţie, chiar şi când nu e vorba decât să ştie fiecare să se aleagă pe sine până la capăt şi să fie cu-adevărat el însuşi" [2, p.101]. Pe lângă vocaţia de scriitor, care a fost supremă în activitatea lui Slavici, a avut-o şi pe cea de pedagog al neamului, dovedind o hărnicie şi o energie puţin obişnuite.

Menirea acestor scrieri era să definească şi să explice esenţa unor noţiuni de *educaţie*, *creştere*, *patriotism*, *simţ naţional*, *lege şi legalitate*, *umanism naţional* şi să expună, în special pentru tineri, normele generale de conduită. Autorul îşi fundamentează studiile pe învăţăturile morale vechi europene şi orientale (Buddha, Confucius) şi pe principiile pedagogice ale lui Rousseau. Cultivat într-o asemenea atmosferă spirituală, Ioan Slavici îşi axează problematica propusă „pe ideea instruirii şi educării omului, ca fiinţă morală şi ca membru al unei naţiuni cu o identitate proprie, conştientă de sine, de specificul ei naţional, mândră de trecutul ei istoric, hotărâtă să-şi apere fiinţa şi limba naţională" [3, p. 114].

BDD-A26005 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:24 UTC)

Raportarea la postulatele deontologice contemporane ne va ajuta să înţelegem mai bine esenţa conceptuală a „omului adevărat" slavician, a pedagogiei slaviciene.

Deontologii de azi propun pentru disocierea acţiunilor corecte şi greşite o perspectivă deontologică, a datoriei şi o perspectivă teleologică, a scopului, etica operând cu două concepte principale: binele şi corectitudinea. După John Rawl binele este definit independent de corectitudine, iar corectitudinea este definită ca element de maximizare a binelui.

Viziunea deontologică pune un accent puternic pe evitarea faptelor greşite, determinându-ne să acordăm mai multă atenţie propriilor noastre greşeli (în sensul evitării acestora), decât greşelilor generale sau ale altora: „Atâta vreme cât aspirăm la o viaţă în virtutea propriilor noastre principii, nu putem trata interesele, planurile şi preocupările ca şi când ele s-ar număra printre multe altele aparţinând altor indivizi (aspect ce ţine de doctrina consecvenţionalistă). Dimpotrivă, trebuie să le acordăm o mai mare importanţă pentru simplul motiv că sunt ale noastre" [4, p. 237].

Ioan Slavici îmbină, în studiile sale, aceste două principii deontologice, nepunând faptele sale, dictate de „firea lui", înaintea faptelor altora. El „stă faţă în faţă" cu oamenii prezentaţi în *Amintiri*, ţinând să spună despre dânşii „numai ceea ce după cea mai bună ştiinţă e adevărat". Fapta *ta* e corectă sau greşită în dependenţă de „inspiraţiunea", bună sau rea, pe care ai avut-o când ai voit s-o săvârşeşti potrivit propriei tale firi. Chiar dacă îţi dai toată silinţa ca prin faptele tale să faci mulţumirea altora, trebuie s-o faci în timp ca şi pe a *Ta*. „Omul adevărat" slavician anticipează astfel viziunea deontologică contemporană (spre deosebire de cea teleologică), punând accentul prioritar pe fapta *ta* făcută – la Slavici – în acelaşi timp cu fapta *pentru alţii*: „E frumos lucru, nobil şi vrednic de laudă să-ţi dai silinţa de a face şi mulţumirea altora, dar – prietene! – numai dacă faci în acelaşi timp şi pe *a ta* (subl. – *N. C.*), căci altfel eşti un amăgitor, un cămătar făţarnic, care dă cu zâmbet dulce ca să ceară cu sprâncenele încreţite" [4, p. 314]. Tenta educaţională nu lipseşte din aceste pagini. Pedagogia lui Ioan Slavici conţine consideraţii etice, unele extrase din filosofie, altele din înţelepciunea populară, din experienţa vieţii sale sau din viaţa cotidiană a poporului. Referindu-ne la principiile expuse mai sus, putem menţiona că Slavici şi-a îndeplinit „datoria" faţă de popor, a demonstrat că poate să-şi atingă scopul chiar dacă deseori interveneau piedici. A tins în permanenţă să facă fapte demne de apreciat.

Fapta frumoasă (*bună*) nu trebuie să fie determinată de presiunea morală sau de „datoria morală" şi nici de presiunea împrejurărilor. În toate situaţiile – fericite sau vitrege, favorabile sau ostile – el a dat dovadă de o constantă etică fermă, a rămas acelaşi, „adevărat", conform „firii sale". Acest principiu deontologic este formulat în *Amintirile* sale: „Pornind din gândul transcedental al stăpânirii de sine, Schopenhauer deosebeşte în om caracter inteligibil şi caracter empiric. Mie mi se pare deosebirea mai luminoasă dacă vom pune întrebarea aşa: cum vrea omul el însuşi să fie şi cum este el în adevăr sub stăpânirea împrejurărilor în care trăieşte. E mai presus de toată îndoiala că *omul cel adevărat* (subl. – *N. C.*) e aşa cum el însuşi vrea să fie şi că, răpusă de nevoi, firea se strică şi se falsifică" [5, p. 18].

Scriitorul, de asemenea, este identificat cu „omul adevărat", cu „inima deschisă" şi cu felul lui de a simţi şi de a vedea lumea. Principiile etice devin, în mod obişnuit, la Slavici, principii estetice, poetice. Această identificare o găsim în finalul *Gîndului meu*, care precede *Lumea prin care am trecut*: „E destul să fiu cu inima deschisă pentru ca să fie *adevărat* (subl. – N. C.) şi ceea ce spun despre lumea aceea" [5, p. 17].

Slavici-pedagogul separă mai întâi binele de rău, virtutea de infamie, fapta bună de ingratitudine. Un om cumpătat, generos şi sociabil este cel care are ca scop suprem în viaţă fericirea, mulţumirea de sine, acordul cu lumea. Apoi întocmeşte un „catehism" etic şi pentru români care au ca cel mai apropiat ideal naţional să ajungă „cât mai curând a fi

BDD-A26005 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:24 UTC)

cei mai cumsecade, mai destoinici şi mai vrednici dintre toţi românii, căci numai aşa vom putea să ne împlinim menirea culturală aici unde ne aflăm" [5, p. 261]. Slavici i-a învăţat pe conaţionalii săi cum să fie buni şi cu adevărat români; cum să muncească şi să preţuiască roadele muncii lor; cum să-şi fondeze instituţii de artă şi de cultură; cum să vorbească şi să scrie corect; cum să ordoneze cuvintele în frază; cum să-şi cultive simţământul moral şi estetic; cum să-şi întărească unitatea culturală şi politică.

În unele studii, Slavici evidenţiază valoarea negativă a faptului că cei ce trebuie să fie promotorii vieţii etice a poporului român sunt instruiţi şi educaţi în şcoli străine unde „nu mai aud doinele, nu mai ascultă poveşti, nu mai stau la vorbe şăgace; intră într-un mediu nou, cu alte datine, cu alt port, cu alt gust, cu alte tradiţiuni (…) Câştigând învăţături folositoare, ei pierd cea mai scumpă parte din sufletul lor, adevărata comoară firească, tipul român al gândirii lor" [6, p. 41]. Slavici milita pentru ca românii să nu fie nemţiţi sau maghiarizaţi. Apărând şcoala în limba română şi îndeosebi ideea de şcoală pedagogică, Slavici spunea că „banii băgaţi în şcoală – băgaţi cu înţelepciune! – sunt seminţe aruncate în pământul roditor. Cu cât mai mult dăm azi pentru şcoală, cu atât mai puţin vom da în viitor la avocaţi, la juzi şi la temniceri. Să nu fim dar scumpi, că numai noi pierdem" [6, p. 44], adică să nu fim zgârciţi a investi în învăţământ, în carte şi ştiinţă, căci aceste unităţi sunt cartea de vizită a unei naţiuni, ele formează verticalitatea „omului adevărat".

Slavici vedea salvarea naţională a poporului numai în emanciparea prin cultură: „Daţi poporului cultura şi el, făcându-se respectat, va şti a-şi câştiga drepturi. Ne temem că vom fi deznaţionalizaţi? Oţeliţi poporul prin cultură şi el va rezista contra înrâuririlor străine, va rezista cum a rezistat într-o viaţă de aproape două mii de ani. Fără de cultură însă toate opintirile rămân o paradă deşartă" [6, p. 49]. Prin aceste consideraţiuni, Slavici face apel la menirea preotului şi a învăţătorului din satele româneşti în procesul de ridicare a poporului român la o înaltă moralitate şi conştiinţă de sine, la funcţia familiei în consolidarea naţiunii române, la formarea generaţiilor tinere prin intermediul şcolilor. El îşi închipuia că ţine o prelegere în faţa întregului neam românesc, predând sistematic, cu program şi cu metodă, cu artă şi cu dăruire, bazat pe talent şi temeinice cunoştinţe pedagogice.

În concepţia lui Slavici, buna-cuviinţă este respectul regulilor de etichetă ale cercului social în care se află individul, politeţea îl obligă să facă în toate împrejurările ceea ce este plăcut şi dorit celor care se află în preajma noastră. Într-o colectivitate monolitică, în pofida diferenţelor de clasă, „oamenii se controlează unii pe alţii în faptele lor şi prin aceasta se păstrează ordinea şi moralitatea publică" [6, p. 100].

Noţiunea de onoare generează, la Slavici, o meditaţie asupra necesităţii de a delimita consideraţiunea binemeritată, de bună voie, pornită din propriul îndemn şi de aceea mai preţioasă ca „respectul". „Onorabil" e omul căruia i se cuvine „onoarea" obişnuită, „neonorabil" fiind bărbatul care şi-a părăsit mişeleşte soţia legiuită. Nu poate fi „onorabil" nici slugarnicul, linguşitorul şi individul lipsit de demnitate („dignitate", zice Slavici).

Astfel, Slavici devine un „homo aedificator" clasic, căruia nu-i putem descoperi limitele teritoriului în care el se afirmă; graniţele între care „construieşte", fiindcă „a construit mereu după proiectele altora, într-o grabă care nu era doar a construcţiei, ci a răspunsului faţă de o comandă urgentă" [7, p. 26]. Dorinţa secretă a lui Slavici prozatorul era de a trece totul prin simţuri şi apoi de a căuta, ca „homo ethicus", ca moralist, pedagog şi filosof social, raţiunea ultimă. Omul are menirea, prin actele sale practice, iar creatorul, prin proiecţii imaginative, să adere la perfectul echilibru natural. Pedagogul Slavici se întreabă stăruitor *ce anume* reprezintă omul, *cine* este el ca făptură socială şi morală, „căci individualitatea sa îl însoţeşte în orice timp şi în orice loc şi aşterne culoarea ei peste toate întâmplările vieţii" [8, p. 21].

Slavici a posedat vocaţia de pedagog al neamului. A fost un dascăl, în sensul cel mai profund şi mai complex al termenului, un om care îi învăţa şi îi educa pe alţii. Întreaga

BDD-A26005 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:24 UTC)

sa activitate era orientată spre „dăscălirea" omului: „partea individuală, deci, în scrisa mea ca zapist, erau îndrumările pe care le dădeam…", adăugând convins: „cu atât mai vârtos ieşea la iveală această râvnă dăscălească în scrierile mele literare" [5, p. 282].

Slavici şi-a axat întreg scrisul său pe ideea instruirii „omului adevărat", ca fiinţă morală şi ca membru al unei naţiuni cu o identitate proprie, cu o puternică conştiinţă de sine, cu un specific naţional bine conturat, cu mândria pentru un bogat trecut istoric, cu disponibilitatea permanentă de a-şi apăra fiinţa şi limba naţională. Un spirit umanist profund străbate studiile lui Ioan Slavici, el considera că în calitate de „fiinţe morale, toţi oamenii sunt egali, creşterea morală trebuie să fie la toţi oamenii comună, fiindcă ea purcede din trebuinţele bazate pe fiinţa omenească" [6, p. 24].

Spirit prin excelenţă moralist, preocupat cu pricepere profesională şi seriozitate ştiinţifică de problemele învăţământului în limba română, de probleme morale ale societăţii, „Ioan Slavici s-a afirmat în activitatea sa publicistică, în manualele şcolare pe care le-a realizat, influenţând, la nivelul tuturor provinciilor româneşti, creşterea şi instruirea tineretului şi chiar în opera beletristică, în primul rând, ca un pedagog al neamului său" [3, p. 121]. Din această perspectivă, am putea menţiona că Ioan Slavici continuă seria marilor pedagogi români, că este promotorul unei pedagogii naţionale, care a rămas sub anumite aspecte actuală. Prozatorul Ioan Slavici a reuşit, până la urmă, să se afirme şi ca un *veritabil pedagog*.

Bineînţeles, această pedagogie socială modelează şi personajele slaviciene, mereu evaluate de criterii etice şi raportate la regulile de etichetă milenară. Ioan Slavici este astfel un model, un exemplu clasic de implicare a scriitorului, prin destinul său, în marele destin al neamului căruia îi aparţine.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Ion Iliescu, *Coordonate ale esteticii lui Ioan Slavici* // *Slavici*. *Evaluări critice*, Timişoara, 1977.
2. Luigi Pareyson, *Ontologia libertăţii*, Constanţa, 2005.
3. Ion Dodu Bălan, *Ioan Slavici*, Bucureşti, 1985.
4. Nancy Davis, *Deontologia contemporană* // *Tratat de etică*, Iaşi, 2006.
5. Ioan Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, 1967.
6. Ioan Slavici, *Opere*, vol. XII, Bucureşti, 1983.
7. Aurel Rău, *Slavici*, „Steaua. Revistă de literatură, cultură şi spiritualitate românească", Bucureşti, 1998, nr. 1, ian.
8. Arthur Schopenhauer, *Asupra înţelepciunii în viaţă*, Chişinău, 1993.

BDD-A26005 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:24 UTC)